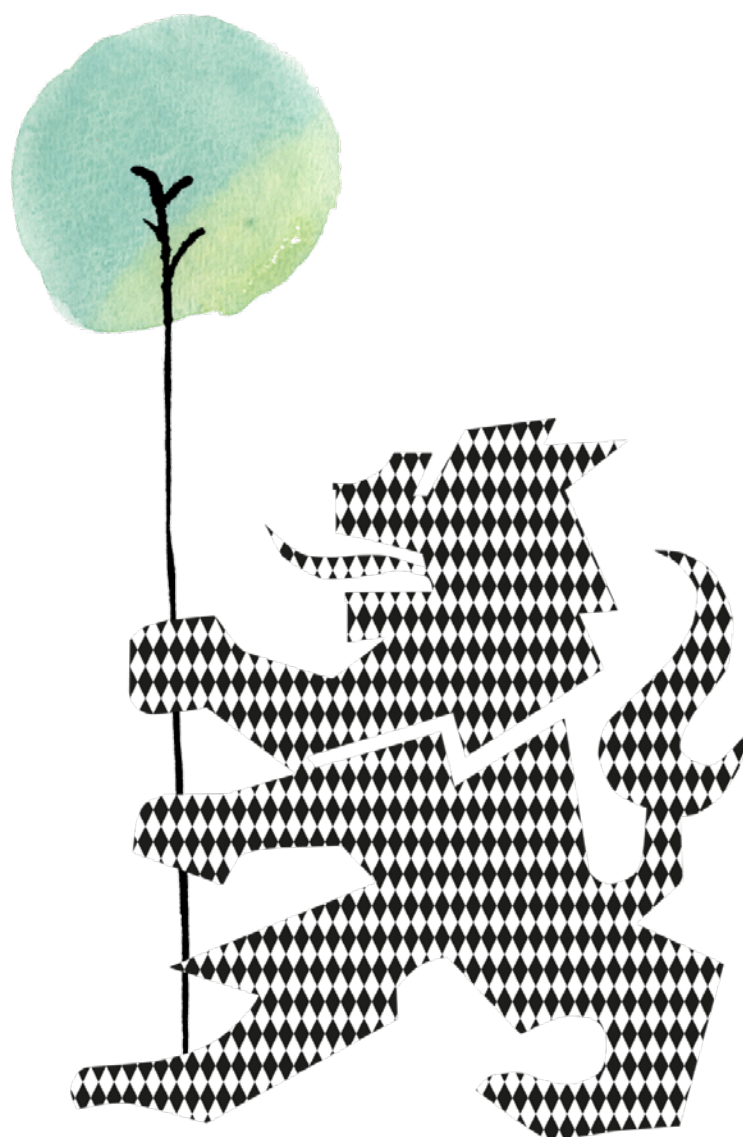

RAPPORT

BORSHULT

*FÖRDJUPAD BESKRIVNING AV EN KULTURMILJÖ AV
RIKSINTRESSE*

Borshult – Fördjupad beskrivning och analys av en kulturmiljö av riksintresse

Framställt av: KMV forum AB, Bäckaby Landskap och WSP group
www.kmvforum.se; <http://www.wspgroup.com/sv/WSP-Sverige/>
Författare: Cecilia Lindqvist, WSP group
Uppdragsansvarig: Mia Björckebaum, KMV forum
Medverkande: Emy Lanemo, KMV forum
Stefan Höglin, Bäckaby Landskap
Cecilia Lindqvist, WSP group

Beställning: Länsstyrelsen i Kronobergs län
Länsstyrelsen i Kronobergs län
351 86 VÄXJÖ
Telefon 010 223 70 00

November 2016

Rapporten kan laddas ner från Länsstyrelsens webbplats
www.lansstyrelsen.se/kronoberg under Publikationer/Kulturmiljö

KMV forum.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Kortfattad överblick	4
<i>Sammanfattning</i>	4
<i>Riktlinjer</i>	5
Bakgrund	9
<i>Riksintresseprojektet</i>	9
<i>Vad är en riksintressant kulturmiljö?</i>	10
<i>Utgångspunkterna i Borshult</i>	11
Planläge, program och övrig lagstiftning	11
Kulturhistorisk analys	13
<i>Den regionala skalan</i>	14
Landskapet idag	16
Kort historik	17
<i>Bedömning</i>	21
Miljöns riksintressanta värde	23
Fysiska uttryck i landskapet	24
<i>Landskapsbild och visuella samband</i>	27
<i>Riktlinjer</i>	28
<i>Förslag på ändringar</i>	30
Källförteckning	33

KORTFATTAD ÖVERBLICK

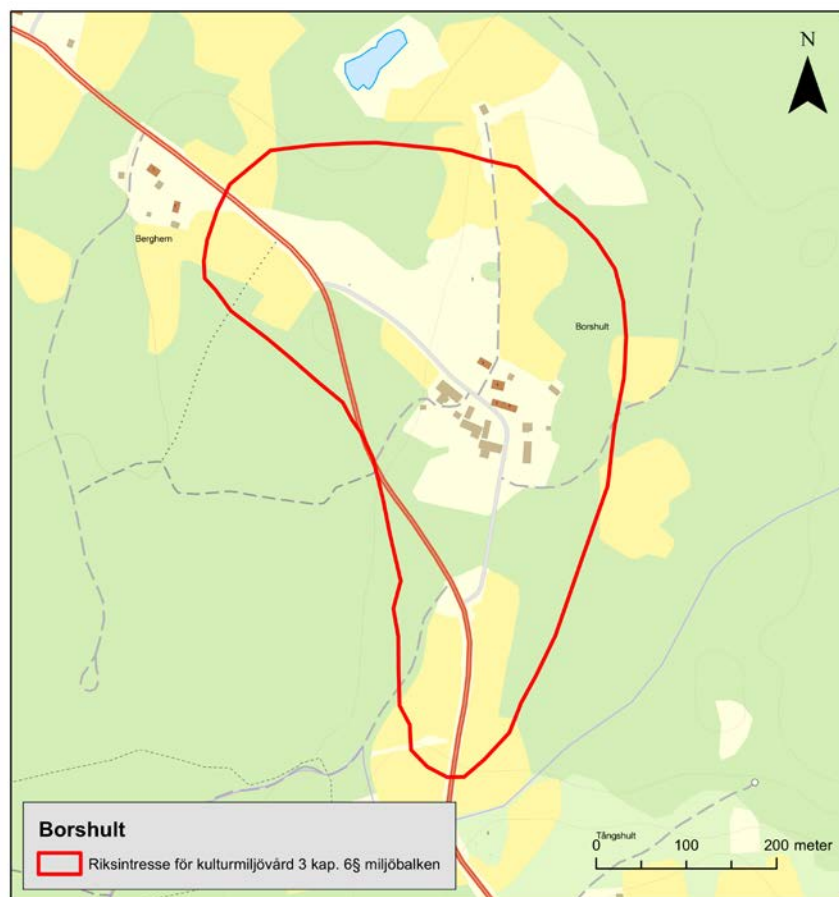
Borshult [G 19] (Härlövs sn)

Motivering:

Bymiljö med karaktär av oskiftad by med i stort sett oförändrad bebyggelsestruktur sedan 1824. (*Odlingslandskap*).

Uttryck för riksintresset:

Ett par rikt utsmyckade mangårdsbyggnader och vägen mellan manbyggnaderna och ladugårdarna. Odlings-, slätter- och betespräglad landskap, där det tidiga 1800-talets struktur av inägo- och utmark kan skönjas.

Figur 1. Figuren visar karta över befintlig gräns för riksintresset i rött.

Källor: Lantmäteriet. Länsstyrelsens GIS-tjänster, Kronobergs län.

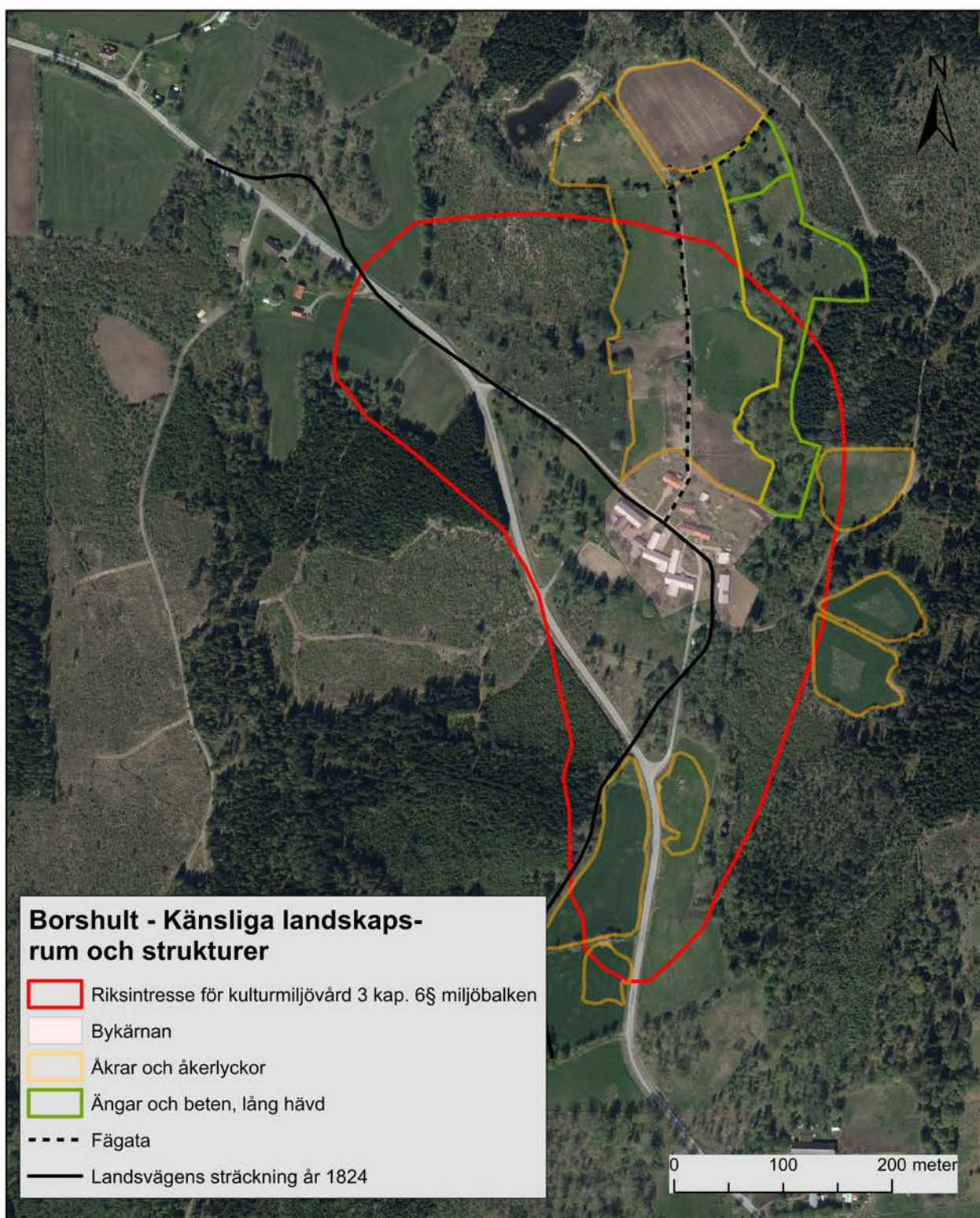
SAMMANFATTNING

Borshult utgör ett av Alvesta kommuns åtta riksintressen för kulturmiljövård. Området präglas av bymiljöns samlade gårdsbebyggelse vars placering och karaktär överensstämmer med förhållandena vid storskiftets genomförande år 1824, eventuellt är bebyggelseformationen ännu äldre. Även det omgivande odlingslandskapet går tillbaka till storskiftet.

Mangårdsbyggnaderna ligger samlade på norra sidan av vägen genom byn och kännetecknas av utsmyckade portaler eller verandor. Den historiska bytomten är en fornlämning enligt kulturmiljölagens andra kapitel. Omgivande odlingslandskap är omväxlande slutet och öppet, till viss del präglat av ängs- och betesmarker med lång historisk hävd. Åkermarkerna är oregelbundna och till viss del utspridda som öar och lyckor. Riksintressets avgränsning har en förlängning söderut för att täcka in en åkerlycka som tagits upp i byns före detta utmarker i söder.

Borshult bedöms utgöra en av länets bäst bevarade bymiljöer med samlad gårdsbebyggelse, då bebyggelsemönstret i stort sett inte berörts av 1800-talets skiften. Få eller inga byggnader har i senare tid uppförts på platser som tidigare varit obebyggda. Värdebärande karaktärsdrag består dels av den samlade bebyggelsestrukturen, dels det odlings-, slätter- och betespräglade landskapet där det tidiga 1800-talets struktur av inägo- och utmark kan skönjas.

Nuvarande riksintressebeskrivning bedöms relativt tydligt beskriva den riksintressanta miljöns karaktärsdrag. Därför föreslås ingen ny riksintressebeskrivning. Riksintressets geografiska avgränsning föreslås dock justeras i söder, öster och norr för att täcka in det historiska och än idag öppna odlingslandskapet.

RIKTLINJER

Att ta tillvara riksintressen i planering eller projektering handlar dels om att utnyttja värdenas potential för en hållbar utveckling, och dels om att förhindra påtaglig skada. En åtgärd får, enligt miljöbalken 3 kap 6 §, inte leda till att riksintresset påtagligt skadas. Samtidigt bär ett riksintresse på resurser och möjligheter som ska tas tillvara i samhällsplaneringen. Följande riktlinjer ger ett antal exempel på hur skador kan undvikas samt hur miljön kan vårdas, stärkas och utvecklas:

- Bebyggelse eller verksamhet som i skala, karaktär eller lokalisering inkräktar på Borshults relativt ensamliggande läge och dominans i landskapet kan medföra påtaglig skada. Mindre avstyckningar utanför den öppna odlingsmarken kan sannolikt genomföras i riksintressets västra del utan att skada miljöns läsbarhet. Skala, lokalisering och utformning är i dessa fall en viktig aspekt.
- Det småskaliga odlingslandskapet tillhör ett av riksintressets värden. Överföring av åkermark eller ängsmark till skogsmark, samlad villabebyggelse eller liknande åtgärder som ändrar miljöns karaktär kan, beroende på omfattning och lokalisering, medföra påtaglig skada.
- Bebyggelse som hindrar den visuella kopplingen mellan samlad bymiljö, odlingslandskap och landsväg kan medföra påtaglig skada.
- Den visuella kopplingen från den historiska fägatan mot åkrar, ängs- och betesmark samt historisk utmark bör tas tillvara.
- Fortsatt hävd av odlingslandskapets öppna arealer är önskvärt. Äldre landskapselement och markindelningar bör bevaras som en del av odlingslandskapet.
- Avstyckningar och nybyggnation prövas restriktivt i anslutning till bytomten och inom ny föreslagen gräns för riksintresset.
- Gårds- och mangårdsbebyggelsen bör vårdas och underhållas med traditionella material och metoder.

affisch

BAKGRUND

RIKSINTRESSEPROJEKTET

Länsstyrelsen i Kronobergs län arbetar, sedan 2008, med att förbättra informationen kring länets kulturmiljöer av riksintresse. Tjugo riksintressen har hittills fördjupats, och två utredningsområden – Hohult i Uppvidinge kommun och Ängsfruktodlingarna i Tingsryd kommun har utretts och av Riksantikvarieämbetet beslutats som riksintressen. Parallellt med framtagandet av kunskapsunderlag har även tre intervjuundersökningar genomförts med länets kommuner angående hanteringen av dessa områden. Undersökningarna har visat att kommunerna generellt upplever eller har upplevt svårigheter i samband med planering inom riksintressanta kulturmiljöer. Man har därför efterfrågat förtydligande av riksintressenas motivering, värdekärnor och avgränsning. Genom intervjuundersökningarna upprättades även en prioriteringslista över länets mest utsatta riksintressen.

Under åren 2015-2017 genomför konsultföretagen KMV forum, Bäckaby landskap och WSP fördjupningar för sammanlagt fjorton riksintressen på uppdrag av Länsstyrelsen. Dessa fjorton utgör de resterande riksintressen i länet som ännu saknar fördjupade underlag. Arbetet utförs efter den dialogmodell som har utarbetats och använts av Länsstyrelsen i de tidigare fördjupningsarbetena. Modellen lägger fokus på en dialog mellan stat och aktuella kommuner, och fördjupningen framställs muntligt för folkvalda och tjänstemän vid respektive kommun. Utöver den muntliga presentationen tas också en skriftlig rapport samt en affisch fram, där riksintressets värden på ett kondenserat sätt presenteras tillsammans med de riktlinjer som utredningen resulterat i.

Fördjupningen utgår från Riksantikvarieämbetets motivtext och befintligt källmaterial. Användningen av bilder och kartmaterial är central i Länsstyrelsens presentationsmodell, och syftar till att förbättra dess pedagogiska kvalitet. Föreliggande rapport baseras på den muntliga presentationen, och utgör den skriftliga redovisningen av den fördjupade beskrivningen.

VAD ÄR EN RIKSINTRESSANT KULTURMILJÖ?

Kulturmiljövårdens totalt ca 1650 riksintressen spänner över en långs tidsrymd, från forntida boplatssområden till efterkrigstidens förortsmiljöer och omfattar ett brett urval av miljöer som innefattar såväl landsbygd som stadslandskap. De riksintressanta kulturmiljöerna är miljöer där ett betydelsefullt historisk skeende eller företeelse särskilt väl går att utläsa eller uppleva i dagens landskap. Sammantaget ska de ge en bred, nyanserad och övergripande bild av samhällets historia och de ska belysa ett brett spektrum av tidsperioder, utvecklingsskeden och händelser som har varit av betydelse för samhällsutvecklingen.

Det är sammansatta miljöer där landskapet, bebyggelse av olika slag, kommunikationsstrukturer eller andra fysiska uttryck tillsammans bildar en komplex helhetsmiljö.

Riksintressen för kulturmiljövården är områden som förändras i takt med samhällsutvecklingen, men där de kulturhistoriska värdena ska utgöra en särskilt tungt vägande aspekt vid beslut om ändrad markanvändning. Dessa områden bär på resurser och möjligheter som inte bara ska skyddas från skada, men också tas tillvara som de resurser de är i samhällsutvecklingen. Hushållningsbestämmelserna utgår från att olika aktörer genom god planering och hänsyn så lång möjligt ska hushålla med mark- och vattenområden och den fysiska miljön i övrigt.

Miljöbalkens hushållningsbestämmelser

Hänsyn till kulturmiljöer av allmänt intresse och av riksintresse regleras i de s.k. hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap. miljöbalken (1998:808). Bestämmelsernas syfte är att ge stöd i avgörandet av hur mark- och vattenområden ska användas, och reglerna ska tillämpas så att en god hushållning främjas.

Bestämmelserna om 3 och 4 kap. miljöbalken aktiveras endast vid *ändrad* markanvändning, och kan därför inte användas för att upphäva en pågående verksamhet. De ska tas i beaktande vid vissa beslut eller tillståndsprövningar enligt bl.a. plan- och bygglagen och miljöbalken.

Miljöbalkens 3 kapitel 6 § avser sådana kulturmiljöer som anses särskilt värdefulla från en nationell synpunkt och som därför ska skyddas mot åtgärder som *påtagligt* kan påverka eller skada områdets karaktär. Uttrycket påtagligt skada avser sådana åtgärder som kan ha en bestående negativ inverkan eller tillfälligt ha en mycket stor negativ inverkan.

6§ Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas. Områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder

UTGÅNGSPUNKTERNA I BORSHULT

I Alvesta kommun finns åtta kulturmiljöer av riksintresse. De är framförallt lokaliserade till de västra delarna av det gamla folklandet Värends centralbygd, från Torsåker i söder till Lyåsa i norr. Odlingslandskapet och bebyggelsemiljöerna är bärande karaktärsdrag i de flesta av Alvesta kommuns riksintressen och i flera framträder fornlämningsbilden som ett viktigt kompletterande värde som ger landskapet och bebyggelsen ett betydande och ett lätt avläsbart tidsdjup.

Borshult utgör ett av Alvesta kommuns riksintressen för kulturmiljövård. Strax norr om Borshult ligger en annan kulturmiljö av riksintresse, Härlöv [G 20], som är socknens centrum med kyrka från 1600-talet och välbevarade gårdsgropperingar från 1800-talets början. Fördjupat kunskapsunderlag har redan gjorts för Härlöv vilket har varit användbart i denna Borshult då man upplever ett behov av att förtydliga miljöns riksintressanta värden. Ett fördjupat kunskapsunderlag skulle bland annat ligga till grund för populära skildringar av områdets kulturhistoria samt ha stor betydelse vid bygglovsförfrågningar.

PLANLÄGE, PROGRAM OCH ÖVRIG LAGSTIFTNING

ÖP Alvesta

I Alvesta kommuns översiktsplan från 2008 behandlas riksintressen i kapitlet om Allmänna intressen. Kommunen har inte inlett arbetet med någon ny översiktsplan utan fokuserar i nuläget på fördjupningar för tätorter och samhällen.

I kommuns översiktsplan är ställningstagandet att alla åtta riksintresseområden ska ha ett "aktivt bevarande".

Kommunen anger att riksintresset ska skyddas från åtgärder som påtagligt kan skada miljön, att miljön ska drivas med ett kulturmiljöanpassat jord- och skogsbruk, att vård av fornlämningar och gravfält ska ske, liksom vård av befintlig bebyggelse och anpassning av ny bebyggelse. Vid ökat bebyggelsetryck anges att en områdesbestämmelse bör införas för att skydda de mest skyddsvärda delarna.

Då Borshult inte ingår i det regionala kulturmiljöprogrammet saknas mer specifika riktlinjer inför framtiden och det är därmed välbehövligt att de formuleras i detta arbete. Detta saknas även i det kommunala kulturmiljöprogrammet.

För värdefulla kulturmiljöer anges i ÖP ett övergripande mål, Vision 2010: "Lyfta fram, skydda och bevara värdefulla natur- och kulturmiljöer, där bebyggelse och markanvändning anpassas till den omgivande miljön med bevarandeariktning som grund."

Detaljplaner

Området inom riksintresset omfattas inte av detaljplan eller områdesbestämmelser.

Kommunala och regionala program

Borshult ingår i nuläget inte i det regionala kulturmiljöprogrammet. Det ingår däremot i kommunens kulturmiljöprogram från 1994 – *Värt att vårda, kulturmiljöer i Alvesta kommun*. Kulturmiljön bör införas i det regionala kulturmiljöprogrammet samt GIS-skikt tas fram för att tillgängliggöras i Länsstyrelsens GIS-tjänster.

Fornlämningar

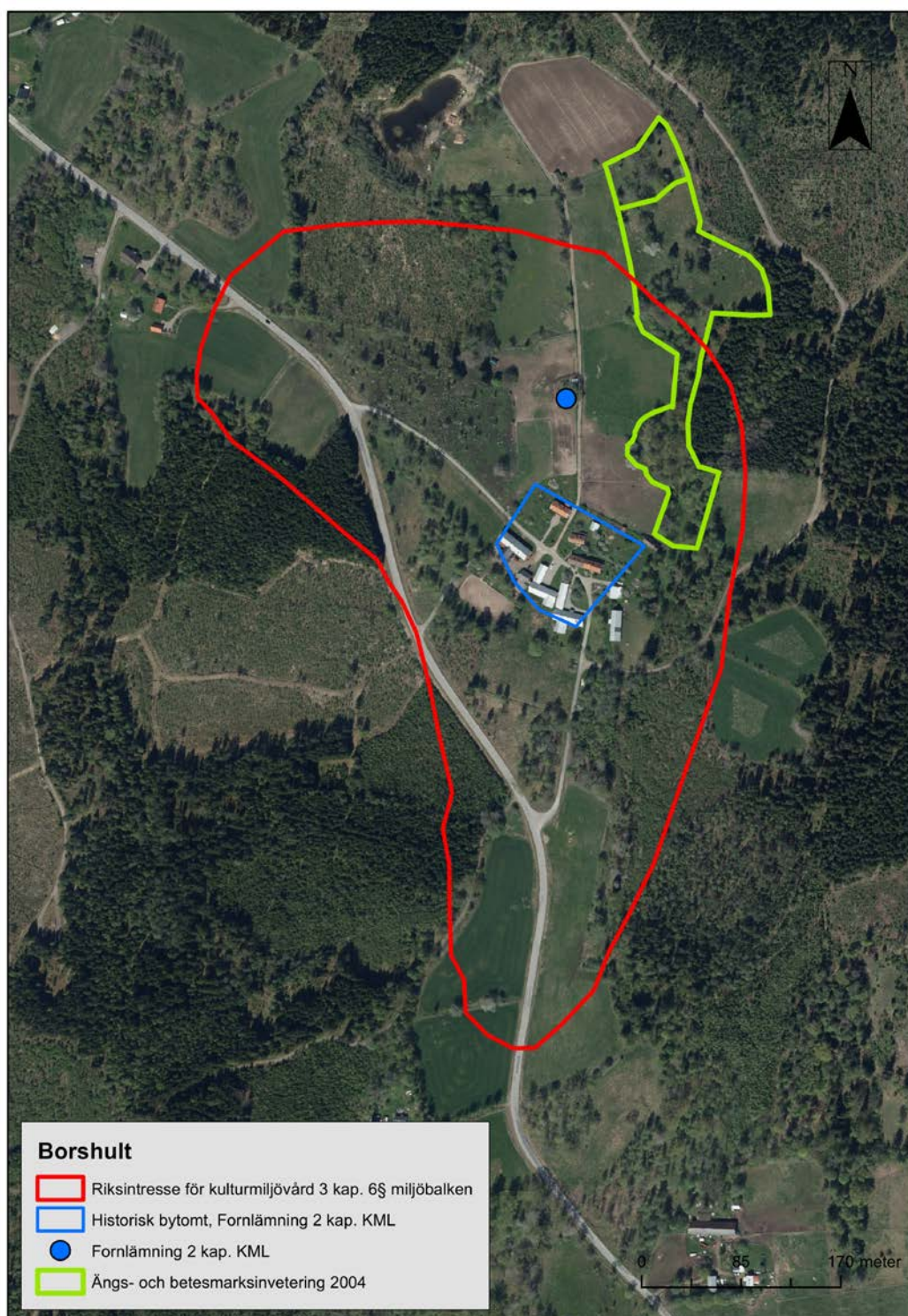
Inom riksintressets utbredning finns två fornlämningar registrerade i fornminnesregistret, ett röse som daterats till bronsålder och den historiska bytomten (sedan åtminstone 1500-tal). Fornlämningarna omfattas av 2 kap kulturmiljölagen, i vilken skydd av fornlämningar regleras.

Naturvärden

Vid Ängs- och betesmarksinventeringen år 2004 noterades bevarad betesmark och ängsmark som löper från bytomten norrut. Merparten är betesmark i södra delen av området (1,7 hektar) medan ängsmarken tar upp en mindre del norr om denna (0,3 hektar).

Betesmarken är stenbunden och delvis artrik med en hävdpräglad gräsmark, vilket innebär att marken har lång beteskontinuitet och innehåller hävdgynnade arter. En del av marken är också fossil åker, i dess norra del angränsande mot ängsmarken.

Ängsmarken är stenbunden och består till stor del av en hävdgynnad naturtyp. Marken har under lång tid slåtts av och sedan betats. I markerna finns även stenhägnader som vid inventeringstillfället fortfarande användes som en del av jordbruket.

Figur 2. Karta som visar befintlig gräns för riksidresset i rött. Ängs- och betesmarker med naturvärden markerade med ljusgröna polygoner, medan fornlämningar markerats med blå punkt respektive polygon.

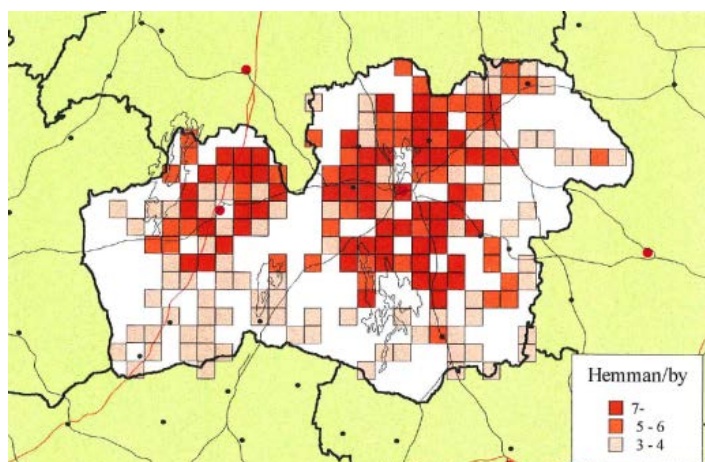
KULTURHISTORISK ANALYS

DEN REGIONALA SKALAN

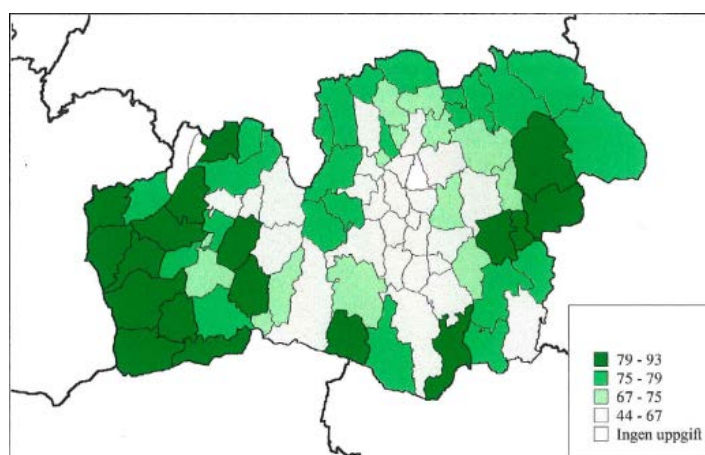
Kronobergs län utmärks av två historiska centralbygder som sträcker sig i nordsydlig riktning, ett i väster som i stora drag breder ut sig kring Ljungby med omnejd och ett i öster kring Växjö och Alvesta. Här har odlingsförutsättningarna varit relativt goda och koncentrationen av bebyggelse i form av både byar och herrgårdar, kommunikationsleder och sockencentrum har traditionellt sett varit högre här än i centralbygdernas utkanter. I centralbygderna finns även de äldsta och tätaste spåren av förhistorisk bosättning, samtidigt som spåren av äldre tider i högre grad har odlats bort i dessa delar än i länets mer marginella delar.

Borshult ingår i den centralbygd som sträcker sig från Helgasjön till sjön Åsnen, och som under medeltiden utgjorde huvudbygd i folklandet Varend. Området präglas av en lång bosättningskontinuitet och där finns ofta tydliga samband mellan gravfält och ortnamn från järnålder och de historiska byarna. Dagens landskap präglas i hög grad av 1800-talets skiftesreformer, vilket uttrycks i regelbundna åkrar, stenmurar, utflyttade gårdar och stora, sammanhängande utdikade odlingsmarker. Borshults samlade gårdsbebyggelse opåverkad av skiftet, samt det omgivande odlingslandskapet med varierade former och markslag är därför relativt unikt.

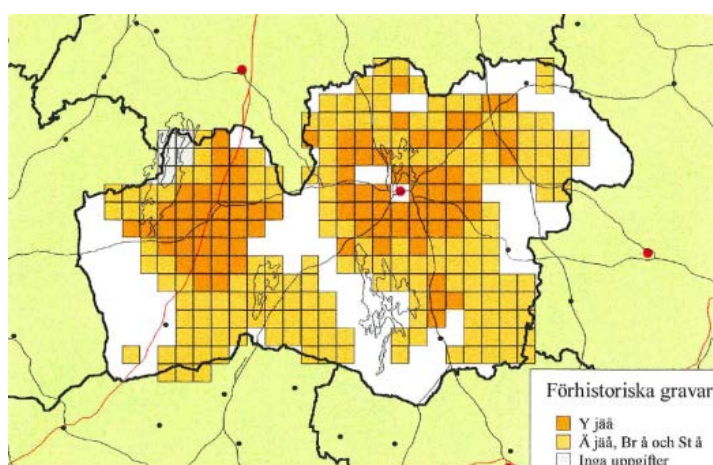
Området ingår i ett drumlinlandskap där höjderna sträcker sig från söder till norr. Landskapet är lätt kuperat och mycket sjörikt. Bebyggelse och odlingsmark har historiskt sett varit tydligt knutna till drumlinen. Åkermarken var väl samlad till drumlinens bördiga krön och sluttning, medan ängsmarken var lokaliserad till svackorna. Byarna var i allmänhet stora, och placerade längs drumlinens sluttning.

Figur 3. Figuren visar byarnas storlek och utbredning. Rekonstruerade utifrån fastighetsbeteckningen på ekonomiska kartan 1950. Källa: Stefan Höglin, Länsöversikt Kronobergs län, 1998.

Figur 4. Figuren visar ängsmarkens andel av inägorna 1865. Källa: Stefan Höglin; SCB

Figur 5. Figuren visar de förhistoriska gravarnas ålder och utbredning. Centralbygderna i Finnveden (västra Kronoberg) och Varend (östra Kronoberg) framträder tydligt. Källa: Stefan Höglin, Länsöversikt Kronobergs län, 1998.

DEN LOKALA SKALAN

LANDSKAPET IDAG

Borshults by är nära beläget Härlövs by som är socknens centrum. Borshult är en liten bymiljö omringad av öppet odlingslandskap, betesmark och i dess utkant även skogsmark. Byn ansluter till den befintliga landsvägen som ansluter norrut mot Härlövs sockencentra.

Bymiljön är belägen på en drumlin och består av tre gårdar som ligger tätt tillsammans med en bevarad struktur från tiden innan skiftena. Ladugårdarna på södra sidan av vägen ligger på samma plats men har byggts om eller ersatts med nyare byggnader i större utsträckning. Mangårdsbyggnaderna är tvåvåningshus av parstugetyp med rikt utsmyckade verandor eller portaler. Husen är byggda på 1860-1870-talen men följer samma struktur och placering sedan åtminstone 1823 års storskifte. Möjligen är något av husen ursprungligen från 1800-talets början och påbyggda med en andra våning under andra halvan av 1800-talet. Ekonomibyggnaderna är av mer blandad ålder där några äldre finns kvar.

Kulturlandskapet är i vissa delar igenslyat med låga stenmurar och några odlingsrösen. Utmarken har begränsad omfattning och har till stor del växt igen, vilket gjort att dess historiska öppna och betade karaktär är svår att urskilja idag.

Genom bymiljön löper den gamla fågatan som kan följas från ekonomibyggnaderna vid bytomten norrut förbi riksintresseområdets enda förhistoriska lämning, ett förmodat bronsåldersröse. Fågatan löper ut mot ett skogsområde som tidigare var de historiska utmarkerna. Bronsåldersröset är delvis raserat p.g.a. förvaringsbodar som anlagts i dess sluttningar. Odlingslandskapet är på ömse sidor av fågatan öppet och brukat.

En väg som är anlagd under 1900-talets andra hälft passerar bymiljöns västra utkant. Den nya vägen gör att få passerar genom miljön, samtidigt skyddas miljön från vägbuller. Dock är det positivt att den äldre småskaliga vägsträckningen som ursprungligen passerat genom byn, delvis är bevarad.

Kort historik

Borshult är en del av Härlövs socken och ligger inom det medeltida folklandet Värends centralbygd. Under historisk tid ingick socknen i Allbo härad. Härlövs socken är en av länets minsta, och består förutom Borshult, utav kyrkbyn Härlöv, Arnanäs och gården Boda. Socken är tidigast omnämnd år 1273 som "Härälde".

Bosättningen i Härlövbygden har lång kontinuitet, vilket bekräftas genom gravanläggningar från både brons- och järnåldern. För Borshult saknas förhistoriska lämningar i direkt anslutning till gårdstomten. Följer man den gamla fägatan ca 50 meter norrut från bymiljön ligger dock ett bronsåldersröse direkt väster om vägen. Röset är ca 16 meter brett, beläget uppe på en moränrygg i åkermark.

Väster om Tångshult – ca 500 meter söderut – finns också ett större fornlämningsområde med stenrösen och en stensättning som kan dateras till bronsålder eller äldre järnålder.

En ensamgård anläggs troligen i Borshult under medeltid. I jordeboken finns Borshult registrerat först år 1545 som en skattegård och en ödejord.¹ Efter detta sker successivt hemmansklyvningar. Vid storskiftet 1824 består Borshult av fyra brukningsenheter.

En ensamgård under 1500- och 1600-talet har en animaliebaserad produktion som bas om vilket fägatan ut till hagar och utmarker berättar. Utmarkerna delas gemensamt med Härlöv i norr och Tångshult i söder. En karta från 1786 illustrerar detta med utmarker som omringar Borshult på alla sidor.

Storskiftet som genomförs år 1824 innebär att ägoindelningen av byns in- och utägor omorganiseras för att förbättra förutsättningarna för ett mer rationellt jordbruk. Storskiftet är den första större jordreformen i riket, där tegar slås samman så att varje bonde får ett fåtal sammanhängande åkrar med individuellt förfogad utmark. På gränsen till utmarkerna vid vägarna har nybyggen och torp vuxit fram, vilket avspeglar 1700- och 1800-talets starka befolkningsökningar i Kronobergs län.

Borshults hemman består år 1824 av fyra brukningsenheter. Storskiftet medför vissa ändringar för gårdsbebyggelsen, främst den samlade ladugårdslängan som nu delas upp tydligare på varje brukningsenhet. Det bestäms vid skiftesförrättningen

Figur 6. Figuren visar riksintresset Borshult (röd polygon) och den historiska bytomten (blå polygon).
Källa: Lantmäteriet

Forntid

Medeltid

Jordbruks- och
boskapsskötsel

1820-talet –
storskifte

¹ Värt att värda – Kulturmiljöer i Alvesta kommun (1994)

att varje gårds nya ladugård på grund av brandrisken inte får anläggas närmare än 60 alnar från mangårdsbyggnadens skorsten. Här ser vi grunden till dagens läge med en mer utgrupperad, oregelbunden ladugårdslänga. Dock är bebyggelsemönstret idag detsamma som vid skiftet 1824, och ladugårdslängan är fortfarande sammanbyggd.

*Jordbruket i
Härlövs socken
fram till 1800-
talets mitt*

Jordbruket är fram till 1800-talets mitt fortfarande högst traditionellt i Härlövs socken. Brukningssättet är ensäde med en inriktning på vårsäd (vårråg, korn och havre) då den trivs bäst i jordmånen. Potatis och lin odlas även för husbehov. Redskap för bearbetning av åkermarken är årder och harv som lämpar sig bäst för den stembundna jorden. Då jorden är mycket stembunden kan den effektivare plogen inte användas. Fördelningen åker: äng: utmark i Borshult vid 1800-talets mitt är 1: 4,9: 5,6. Antal boende i Borshult vid denna tid är 34 st.²

*Jordbrukets
effektiviseringar*

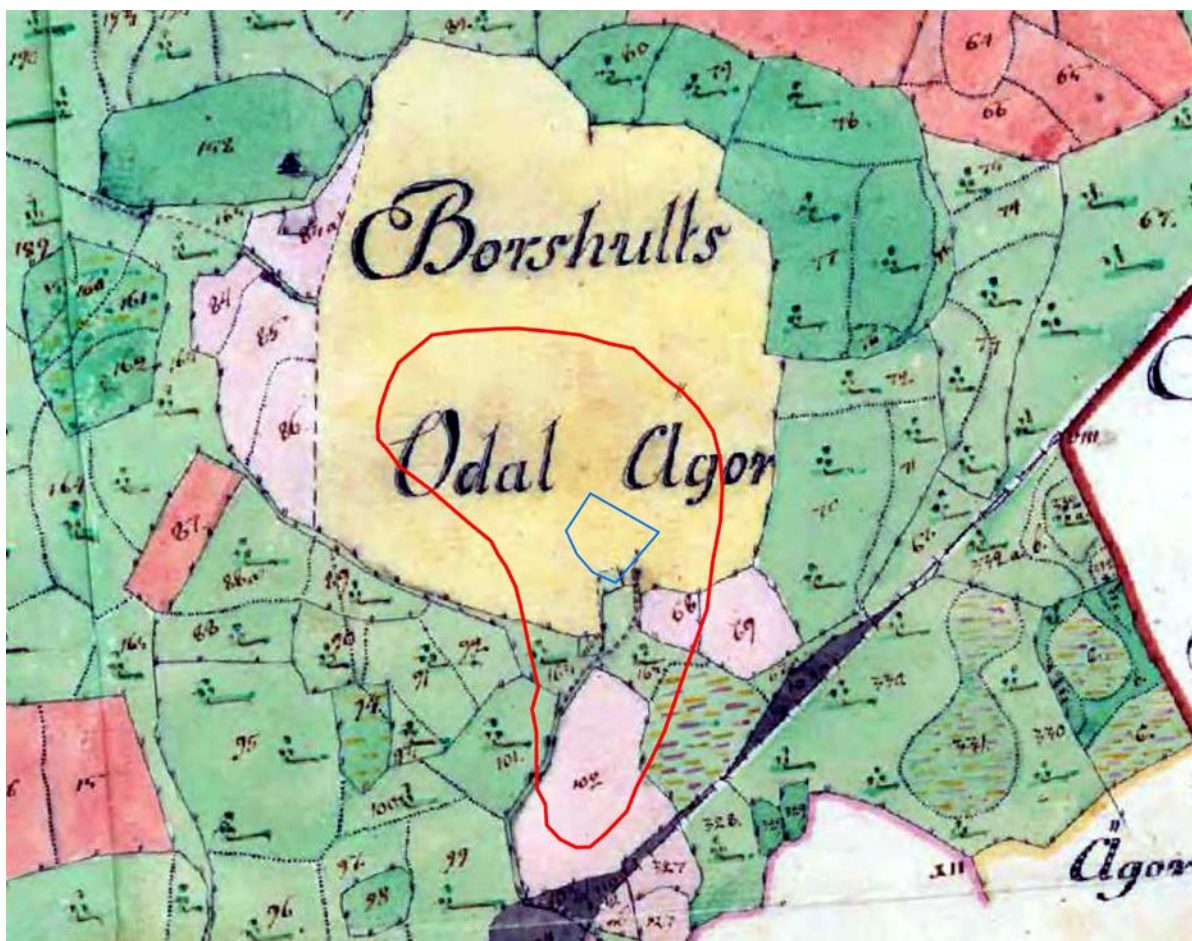
Under 1800-talets andra hälft och 1900-talets början sker över hela Sverige en rationalisering i jordbruket, med användningen av industriellt tillverkade redskap och maskiner samt så småningom handelsgödsel. Mekaniseringen innebär att det behövs mindre arbetskraft samtidigt som de nya maskinerna och handelsgödseln ger en kraftigt ökad produktion av livsmedel. Jordbrukets allt större fokus på att producera livsmedel till Sveriges ökande befolkning ger avtryck i det fysiska landskapet. Den traditionella markanvändningens uppdelning på inägor och betesmarker ersätts med modernare former av växelbruk.

*1900-talet i
Borshult*

I Borshult innebär dock de naturliga förutsättningarna, med bland annat stembundna och relativt magra jordar, en begränsad utökning av åkermarkerna. Den stora skillnaden sker på de historiska betesmarkerna och ängsmarkerna som växer igen till skog. Ett undantag är egnahemsjordbruket Berghem som anläggs vid en befintlig åkerlycka kring 1900-talets början.

Under 1900-talets andra hälft dras landsvägens sträckning om så att den inte längre passerar genom byn utan på dess västra sida. Denna åtgärd medför att den lugna karaktären kring bytomten bevaras samtidigt som kopplingen till den omgivande bygden blir sämre.

² Sockenkartan med beskrivning och tabell för Härlövs socken, Avmätning, 1850.

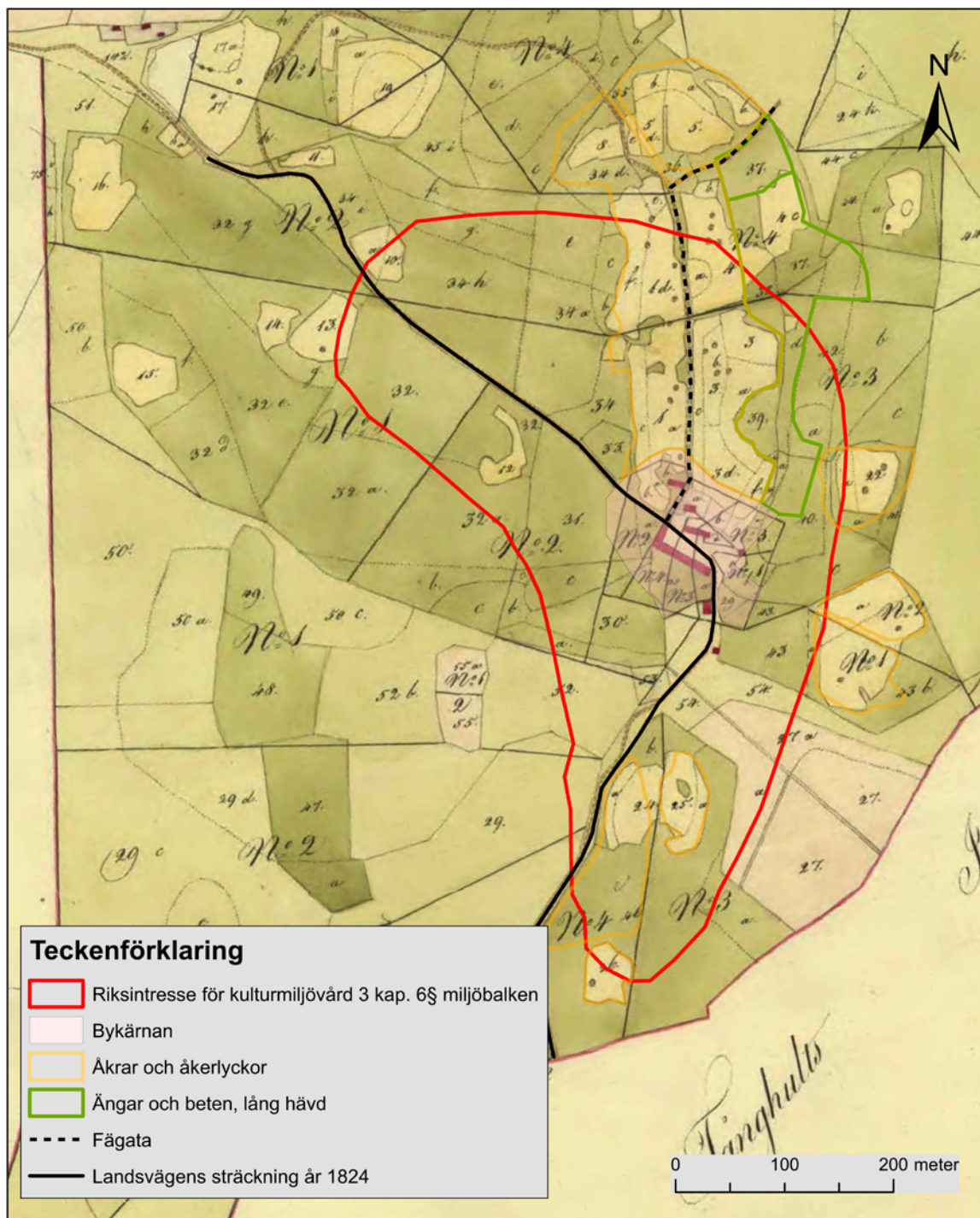
Figur 7. Figuren visar riksintresset markerad med röd polygon på karta från 1786. Riksintresset täcker endast delvis in Borshults inägor samtidigt som det sträcker sig söderut och täcker in en del av utmarkerna som delades med Härlöv och Tångshult. Observera den gamla landsvägen från Växjö som löpte genom Borshult och vidare till Härlöv. Källa: Lantmäteriet.

Figur 8. Storskifteskartan från 1824. Fördelning mellan åker (gul), äng (grön) och utmark/skogsmark (ljusgrön). Bönderna fick mer sammanhängande odlingsarealer och egna utmarksskiften. Vägens sträckning är samma som på 1700-talet. Bebyggelsemönstret är i stort sett samma som idag. Källa: Lantmäteriet.

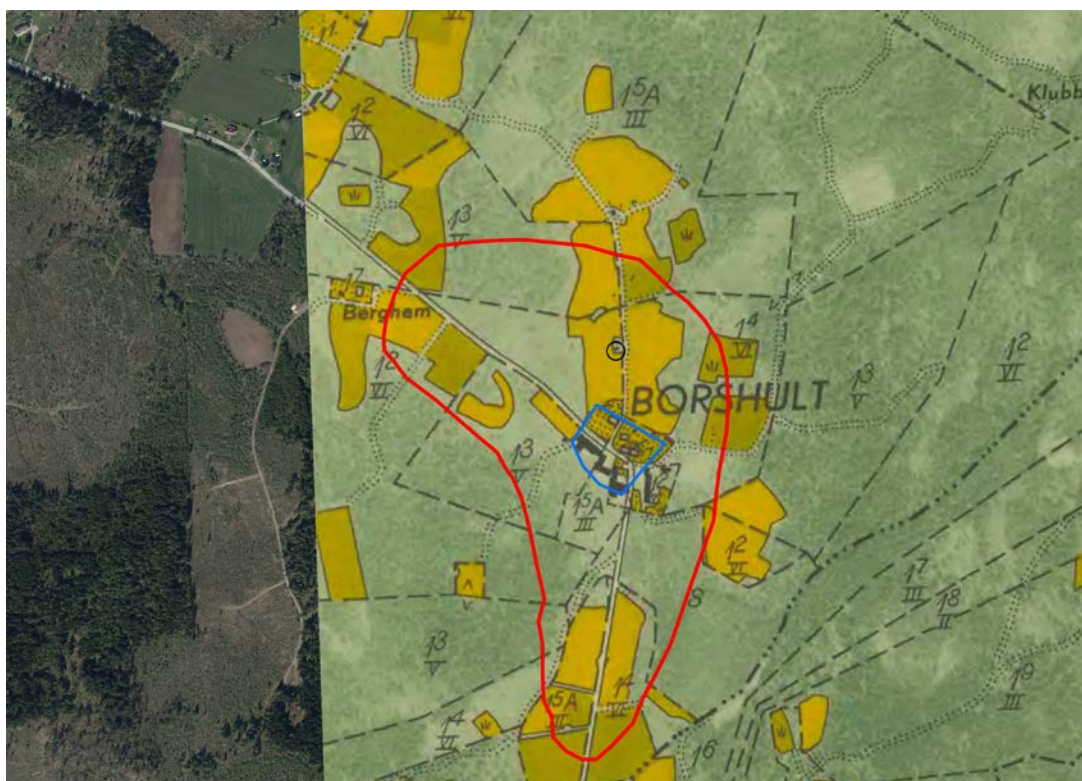
Figur 9. Generalstabskartan från 1873. Landsvägen genom Borshult från Växjö. Observera uträkningen av vägen söder om byn. Källa: Lantmäteriet.

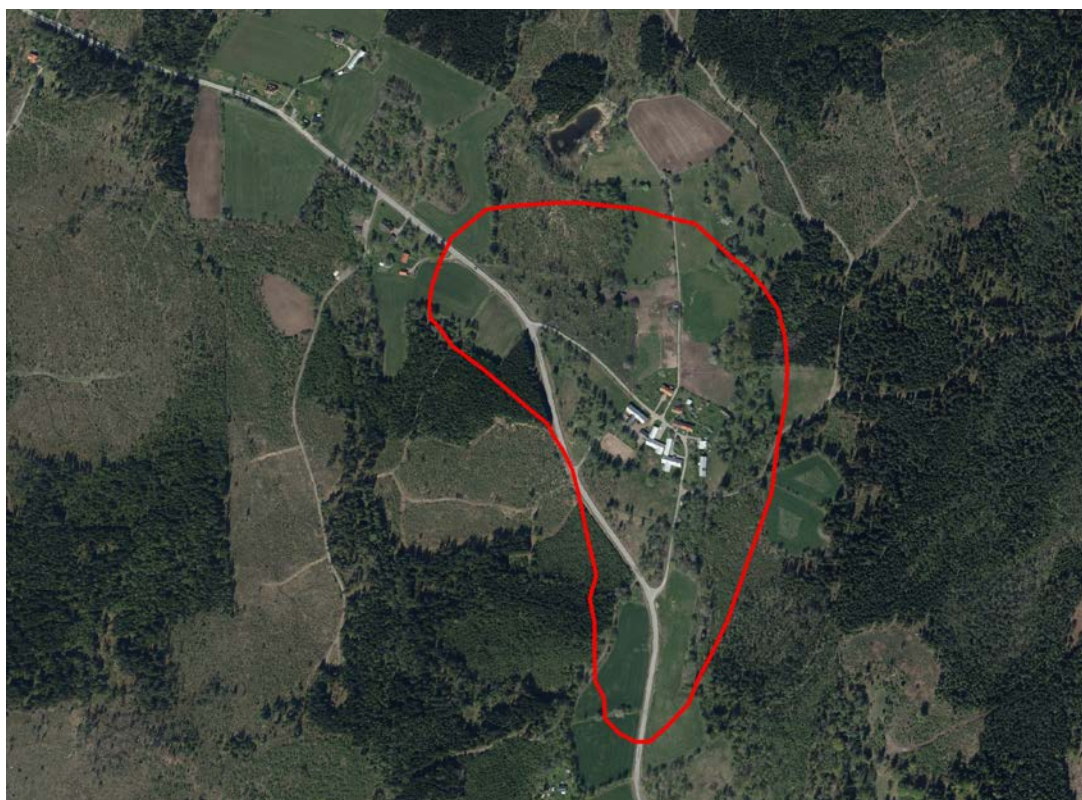
Figur 10. Storskifteskartan från 1824 med överlägg av riksintresseområdets avgränsning och av dagens bevarade strukturer (orangea polygoner). Fägatan utgår från ladugårdarna och går förbi åker-, ängs- och betesmark ut till utmarkerna. Riksintresseområdet täcker in en tidigare åkerlycka söder om inägorna. Indelningen av markslag och bevarade strukturer visar på en tydlig kontinuitet i odlingslandskapet. Källa: Lantmäteriet.

Figur 14. Sockenkartan från år 1850 med Borshults inägor och utmarker i den södra delen av socknen, inringad med svagt röd penna. Borshult har vid tiden en fördelning av markslagen åker: äng: utmark på 1: 4,9: 5,6. Antal boende i socknen år 1848 var 233 st, varav 34 stycken i Borshult. Källa: Lantmäteriet.

Figur 11. Kartöverlägg, ekonomiska kartan (1950) över nutida ortofoto, visar en stor grad av överensstämmelse både för ägogränser, markslag och odlingsmarkens arealer tillbaka till 1820-talet. Varje markägares skifte innehåller både åkermark och ängsmark, vilket återgår på storskiftet. Odlingsmarker som utökats under 1800-talets agrara revolution och 1900-talets effektivisering och mekanisering kännetecknas av rakare gränsdragningar mot andra markslag. Källa: Lantmäteriet.

Figur 12. Ortofoto med riksintresseområde inringat i rött. Landsvägen har dragits om så att den passerar väster om byn. Ängsmarken växer dock igen alltmer och övergår i skogsmark.

BEDÖMNING

MILJÖNS RIKSINTRESSANTA VÄRDE

Borshult bedöms utgöra en av länets bäst bevarade miljöer med samlad bybebyggelse med tillhörande odlingslandskap. Ingen flyttning har skett av bebyggelsen under skiftena och få eller inga byggnader har i senare tid uppförts på platser som tidigare varit obebyggda.

Värdebärande karaktärsdrag består dels av den samlade bebyggelsestrukturen som i princip är opåverkad av skiftena, dels det odlings-, slätter- och betespräglade landskapet där det tidiga 1800-talets struktur av inägo- och utmark kan skönjas.

Bebyggelsestrukturen har en tydlig kontinuitet sedan 1800-talets början. Mangårdsbyggnaderna ligger fortfarande samlade på vägens norra sida, medan den gemensamma ladugårdslängan på den södra sidan fortfarande är sammanbyggd. Vid förrättningen av storskiftet behölls bebyggelsestrukturen och det gjordes en överenskommelse om att vägen genom byn samt brukningsvägarna ut mot de omgivande markerna skulle behållas öppna. Detta sammanhang – mangårdarna, ladugården och vägarna – är ett uttryck för en bevarad bygemenskap och bör ses som ett av riksintressets viktigaste karaktärsdrag. Sammanföringen av åker och äng vid skiftet för att undvika ägoblandning innebar även att det inte blev nödvändigt att flytta ut någon bebyggelse, vilket också kan ses som ett uttryck för bygemenskapen.

Odlingslandskapet kring Borshult är relativt opåverkat av jordbrukets rationaliseringar från 1800-talets slut och framåt. Särskilt gäller detta odlingslandskapets utbredning och former. Sannolikt beror detta på att ängs- och betesmarkerna varit så stenbundna att det inte varit motiverat att röja och ta dem i anspråk för odling. 1900-talets rationalisering av jordbruket i Sverige fick större effekt i bygder med gynnsammare jordbruksförutsättningar.

FYSISKA UTTRYCK I LANDSKAPET

Den samlade bybebyggelsens struktur

- Den täta byplatsen med den gamla landsvägen som går genom byn.
- Brukningsvägen/fägatan som utgår från ladugårdarna vid byplatsen och kopplar samman denna med omgivande ängs-, betesmarker och utspridda åkerlyckor.
- Bebyggelsemiljön i Borshult med välbevarade mangårdsbyggnader på vägens norra sida, rödfärgade parstugor i två våningar.
- Ladugårdar på vägens södra sida, delvis sammanbyggda. Byggnaderna är delvis välbevarade från 1800-talets andra hälft och 1900-talets början.
- Landsvägen genom byn som bildar en öppen bytomt.

Figur 15. Den täta byplatsen med mangårdsbyggnader med utsmyckade verandor och portaler på vägens norra sida. Mellan husen löper en brukningsväg (gamla fägatan) norrut till åkrar och ängs- och betesmarker.

Figur 16. Byggnaderna ligger tätt på byplatsen och är byggda på samma sätt, parstugor i två våningar. Denna karaktär, tillsammans med de små förändringarna vid storskiftet, berättar om en tillvaratagen bygemenskap i Borshult.

Figur 17. Äldre timrad ladugårdsbyggnad med brädfodrad överdel.

Tidiga 1800-talets organisering i inägo- och utmark

- Småskaligt odlingslandskap med en variation av åkrar och ängs- och betesmarker.
- Åkrarnas småflikiga former med tydliga gränser mot brukningsvägar och betesmarker. Delvis utspridda som öar.
- Öppna ängs- och betesmarker.
- Rikedom på landskapselement, äldre markindelningar, ängs- och betesmark med lång kontinuitet av hävd norr om byn.
- Fägatan ut till f.d. utmarkerna.
- Landsvägen genom byn som knyter samman bytomten med odlingslandskapet.

Förhistoriskt tidsdjup

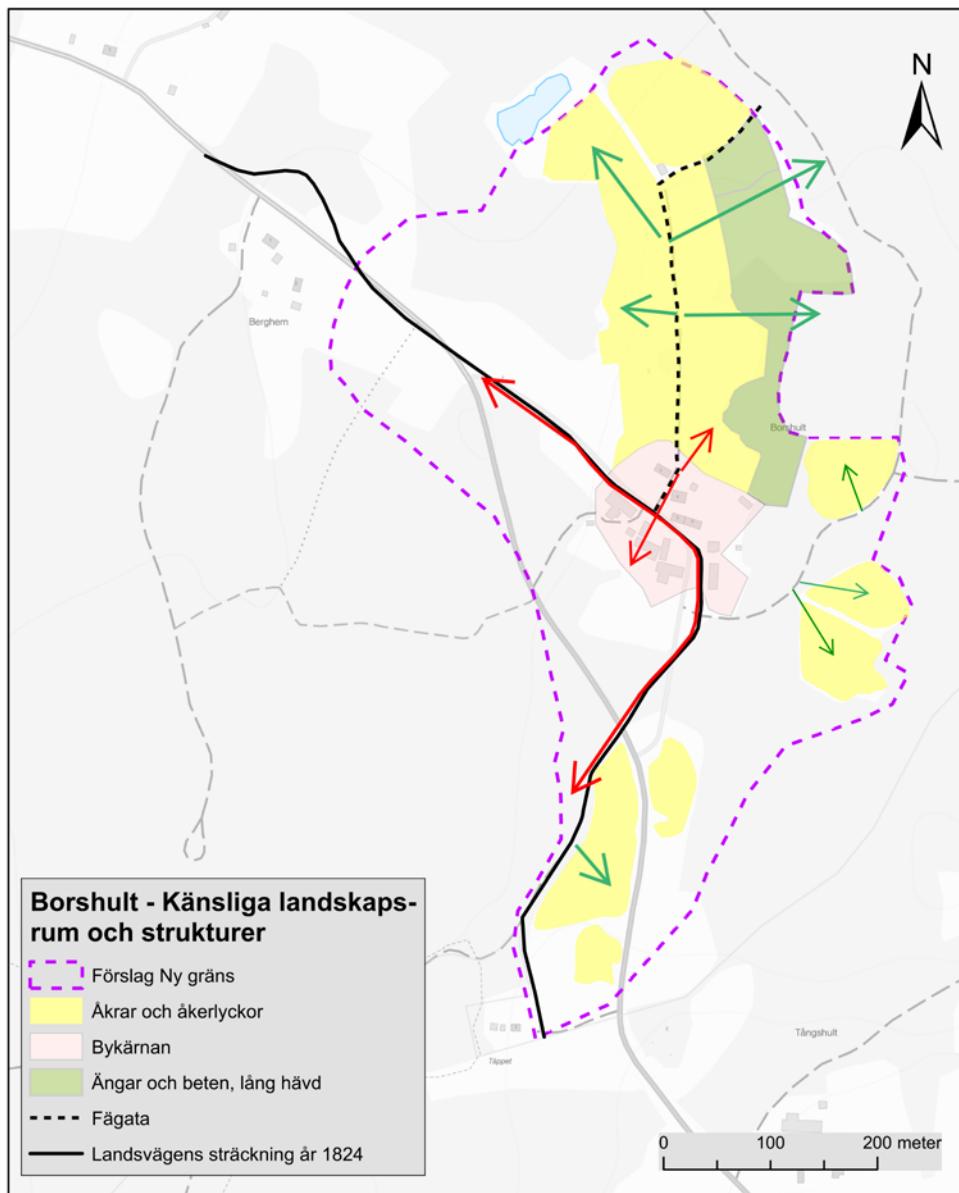
- Fornlämningar består av den historiska bytomten samt ett förmodat bronsåldersröse i kanten av åkern norr om byplatsen.
- Området innehåller också enligt ängs- och betesmarksinventeringen lokaler med fossil åkermark.

LANDSKAPSBILD OCH VISUELLA SAMBAND

En riksintressant kulturmiljö består i alla de fysiska uttryck - objekt, karaktärsdrag, strukturer, funktioner och visuella samband - som gör den riksintressanta historien läsbar i landskapet. Ett riksintresse kan vara olika känsligt för påverkan på landskapsbilden och på visuella karaktärsdrag, samband och utblickar i miljön. Kulturhistoriskt viktiga utblickar eller visuella samband kan t.ex. vara sådana där miljön är byggd för att synas och dominera landskapet eller där siktlinjer och utblickar har varit viktiga för miljöns funktion. Vissa riksintressen utgörs av sammanhållna ålderdomliga miljöer med få nutida inslag, här kan nya dominerande inslag påverka upplevelsen negativt. Den ledande frågan är: påverkas siktlinjer, skala, sammanhang, rumsligheter, orientering eller andra aspekter av den visuella upplevelsen av miljön på ett sådant vis som inverkar negativt på möjligheterna att förstå och uppleva den riksintressanta miljön? Åtgärder som visuellt dominerar landskapet eller ändrar kulturlandskapets karaktär kan ha en betydande påverkan på en riksintressant kulturmiljö även då åtgärden genomförs utanför området. Samtidigt kan många åtgärder genomföras både inom och utanför riksintresset utan att läsbarheten av dess värden påverkas.

Genom byn går den historiska landsvägen i sin gamla sträckning, och binder samman denna med åkerlyckorna i söder. Inne i byn vidgas landsvägen till en öppen bytomt. Från bytomten och ladugårdslängan utgår den historiska fälgatan som ger ett tydligt funktionellt och visuellt samband till byns åkermarker, ängs- och beteslandskap samt utmarkerna norr om byn.

För odlingslandskapet är vyerna över flera markslag (åkrar och ängar) ut mot utmarkerna vitala (se figur 18 nedan). Dessa vyer berättar om strävan vid storskiftet att binda samman åker och äng för att undvika ägoblandning. Vyer mot åkerlyckor visar att alla odlingsbara ytor användes och att det var viktigt att vägarna till dessa åkrar hölls i gott farbart skick.

Viktiga vyer

- ➔ Vyer och strukturer som visar den samlade bymiljöns ensamliggande läge samt sambandet med den äldre landsvägen och odlingslandskapet.
- ➔ Vyer och strukturer som visar odlingslandskapets struktur efter storskiftet 1824.

Figur 18. Känsliga landskapsrum och strukturer.

RIKTLINJER

Att ta tillvara riksintressen i planering eller projektering handlar dels om att utnyttja värdenas potential för en hållbar utveckling, och dels om att förhindra påtaglig skada. En åtgärd får, enligt miljöbalken 3 kap 6 §, inte leda till att riksintresset påtagligt skadas. Samtidigt bär ett riksintresse på resurser och möjligheter som ska tas tillvara i samhällsplaneringen. Följande riktlinjer ger ett antal exempel på hur skador kan undvikas, samt hur miljön kan vårdas, stärkas och utvecklas:

- Bebyggelse eller verksamhet som i skala, karaktär eller lokalisering inkräktar på Borshults ensamliggande läge och dominans i landskapet kan medföra påtaglig skada. Mindre avstyckningar utanför den öppna odlingsmarken kan sannolikt genomföras i riksintressets västra del utan att skada miljöns läsbarhet. Skala, lokalisering och utformning är i dessa fall en viktig aspekt.
- Det småskaliga odlingslandskapet tillhör ett av riksintressets värden. Överföring av åkermark eller ängsmark till skogsmark, samlad villabebyggelse eller liknande åtgärder som ändrar miljöns karaktär kan, beroende på omfattning och lokalisering, medföra påtaglig skada.
- Bebyggelse som hindrar den visuella kopplingen mellan samlad bymiljö, odlingslandskap och landsväg kan medföra påtaglig skada.
- Den visuella kopplingen från den historiska fägatan mot åkrar, ängs- och betesmark samt historisk utmark bör tas tillvara.
- Fortsatt hävd av odlingslandskapets öppna arealer är önskvärt. Äldre landskapselement och markindelningar bör bevaras som en del av odlingslandskapet.
- Avstyckningar och nybyggnation prövas restriktivt i anslutning till bytomten och inom ny föreslagen gräns för riksintresset.
- Gårds- och mangårdsbebyggelsen bör vårdas och underhållas med traditionella material och metoder.

FÖRSLAG PÅ ÄNDRINGAR

Gällande riksintressebeskrivning

Borshult [G 19] (Härlövs sn)

Motivering:

Bymiljö med karaktär av oskiftad by med i stort sett oförändrad bebyggelsestruktur sedan 1824. (*Odlingslandskap*).

Uttryck för riksintresset:

Ett par rikt utsmyckade mangårdsbyggnader och vägen mellan manbyggnaderna och ladugårdarna. Odlings-, slätter- och betespräglad landskap, där det tidiga 1800-talets struktur av inägo- och utmark kan skönjas.

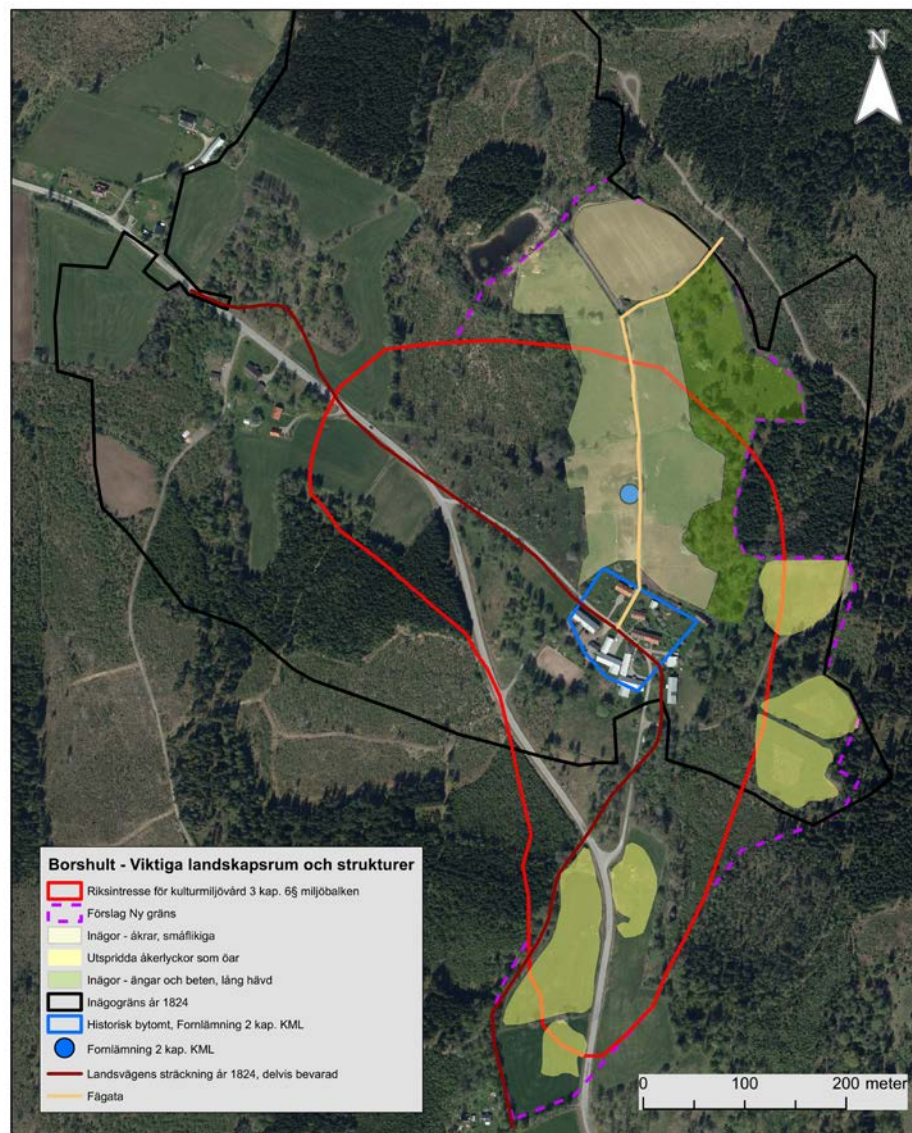
Inga ändringar föreslås i nuvarande riksintressebeskrivning även om denna möjligen är något övergripande. Bland annat saknas fågatans utgångspunkt i den öppna bytomten i uttryckstexten. Riksintressebeskrivningen kan ändå sägas täcka in miljöns riksintressanta värden på ett adekvat sätt; de olika markslagen (åker, slätter, bete) samt organiseringen (inägor och utmark) som är ovanligt tydlig i Borshult.

För att förtydliga miljöns riksintressanta värden föreslås några mindre ändringar i avgränsningen av riksintresseområdet, se nedan.

Ny föreslagen gräns

Den föreslagna gränsen inkluderar hela området med historiska ängs- och betesmarker samt hela den fägata som leder ut till utmarkerna, vilket innebär en utökning av området mot norr. Den föreslagna gränsen mot skogen i öster sammanfaller till stor del med den gamla inädogränsen, därmed förtydligas den äldre organiseringen av jordbruket som byggde på uppdelningen i inägor och utmarker. Föreslagen gräns följer sedan ängs- och betesmarken vilket först innebär en liten minskning och sedan en breddning för att täcka in öppna, hävdade marker österut som historiskt sett ingått i byns inägor.

I söder utvidgas området ner till gränsen mot Tångshult för att täcka in den bevarade landsvägssträckningen.

Figur 19. Ny föreslagen gräns. Partier där gränsen förändras markerad med streckad lila linje.

KONSEKVENSER

Ändringen bedöms innebära begränsade effekter för hantering av plan- bygglovs eller tillståndsärenden inom riksintresset. I söder inkorporeras en större del av landsvägen där den följer sin ursprungliga sträckning. Konsekvenser bedöms främst röra eventuella ärenden om ändring av markanvändning eller annan åtgärd som medför att det öppna odlingslandskapet hotas. Exempelvis kan detta medföra minskade möjligheter att på nuvarande åkermark plantera träd eller nyetablera bebyggelse.

KÄLLFÖRTECKNING

Höglin, Stefan Agrarhistorisk landskapsanalys, Kronobergs län. Länsöversikt. RAÄ 1998

Åhman, Eva (red.), Värt att vårda: kulturmiljöer i Alvesta kommun, 1. uppl., Kulturnämnden, Alvesta, 1994

Myrdal, Janken. & Morell, Mats. (red.) (2002). Det svenska jordbrukets historia Bd 4, Jordbruket i industrisamhället 1870-1945 / Mats Morell. Enskede: TPB

Lantmäteriet, Historiska kartor:

Karta över Härlövs bys samt Borshults och Tångshults utägor, år 1786. 07-HÄÖ-50 Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Storskifte, Åbodelning Borshult 1823. 07-HÄÖ-9 Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Storskifteskarta över Borshult 1825. 07-HÄÖ-5 Lantmäterimyndigheternas arkiv.

Generalstabskartan, år 1873. Växjö J243-20-1 Rikets allmänna kartverks arkiv.

Ekonomiska kartan för Tångshult, år 1950. Tångshult J133-5E2G52 Rikets allmänna kartverks arkiv.

Härlövs socken, Härlövs sn, Sockenkarta, år 1850. Lantmäteristyrelsens arkiv.

Webbsidor

Länsstyrelsen Kronobergs län, Regionalt kulturmiljöprogram

TUVA, Jordbruksverket, databas för ängs- och betesmarksinventeringen.

<https://etjanst.sjv.se/tuvaut/site/webapp/tuvaut.html> [Hämtad: 2016-10-05]

- Objektrapport, C84-WRN
- Objektrapport, 8F9-ZXR

FMIS, Riksantikvarieämbetet. Tillgänglig: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html> [Hämtad: 2016-08-30]